

Vaihtoehdottomuuden aika

Growth in a Nordic Perspective, ETLA, IUI, IFF, NØI, Helsinki 1990.

Pikajuna Brysseliin: Suomi ja Euroopan yhdentymisen ongelmat, Tammi, Helsinki 1990.

Suomalaisessa integraatiokeskustelussa silmiinpistävintä on, kuinka vähän keskustelijat vetoavat saavutettuihin tutkimustuloksiin. Syy tähän on itse asiassa varsin selvä. Paljosta puheesta huolimatta vakavia tutkimuksia ei ole tehty, ei byrokratiassa eikä akateemisissa maailmassa. Tätä kirjoitettaessa ainoa poikkeus on byrokratian edustajan *Ilkka Kajasteen* (Kajaste 1990) tutkimus Suomen integraatiolle herkistä toimialoista. Tässä tilanteessa ainoa järkevä strategia on yrittää löytää hyviä kysymyksiä. Se, että niihin ei ole olemassa vastauksia, on hyvä osoitus siitä, kuinka hämärässä mahdollisesti elintärkeitä päätöksiä tehdään.

Growth in a Nordic Perspective -kirjan (GNP) tekemistä kysymyksistä mielenkiintoisin on, mikä nyt käynnissä olevasta prosessista olisi itse asiassa tapahtunut joka tapauksessa ja ilman, että se olisi puettu integraation kaapuun. Olisi siis selvitettävä, miksi integraatioprosessi on taas kiihtynyt. Integraatio ei ole mikään liikkeellepaneva voima vaan vastaus johonkin, joka on ollut tapahtumassa. GNP näkee 1970-luvun lopulta alkaneen kehityksen lähes luonnonvoimaisen yritysten uusiutumismuutoksen seurauksena. Yritykset ovat murtamassa niitä kahleita, joihin niitä olivat kytkeneet osittain julkinen valta mutta myös aiempi teknologia ja organisaatorakenteet. Muutoksessa on siis yhtä paljon kyse sekä teknologisista että organisatorisista innovaatioista kuin säännöstelyn kiertämisestä. Tämän vuoksi kehitys näyttää luonnonvoimaiselta ja välttämättömältä. Kirjassa olisikin aivan hyvin voitu lainata pitkiä otteita *Marxilta* (Karlilta ei *Croucholta*; nykypäivinä tämä huomautus lienee paikallaan), siksi samanlaista GNP:n kapitalismi on kuin *Pääomassa*. Integraatio on yritysten laajenemista ja muuttumista, Bryssel antaa sille vain viralliset muodot, sisältöön se ei voi vaikuttaa.

Tietotekniikan kehitys tekee yritysten välisen yhteistyön helpoksi yli alueellisten rajojen. Joustavat johtamismenetelmät (*Flexible Management Systems*) takaavat sen, että mahdollisuutta myös käytetään. Ehkä raikkainta kirjassa on se, että ilman hymistelyä yritysten nähdään käyttävän hyväkseen kaikki tilaisuudet markkinavoiman ja yhteistyön

käyttöön. »Näkymättömän käden» tuomista eduista vaietaan tyystin ja aivan perustellusti, sitähan ei ole olemassa. Kirjassa ei itse asiassa missään tuoda esille, mitä konkreettista hyötyä nyt meneillään oleva prosessi voisi tuoda keskivertokansalaiselle. Olinkohautuksella sivuutetaan *Cecchini*-raportin ja *Victor Normanin* laskelmat, jotka eivät todellakaan lupaa kovin paljoa. GNP:ssä korostetaan sen sijaan integraation tuomia dynaamisia etuja, jotka näkyisivät talouden kasvuvauhdin pysyvänä nousuna. Mitään laskelmia kirjassa ei kuitenkaan ole esitetty, ainoat laskelmat on itse asiassa tehnyt *Richard Baldwin* (Baldwin 1989), jotka nekin ovat poikkeuksellisen herkkiä oletuksille talouden tuotantoprosessin luonteesta. GNP:ssä dynaamiset edut oikeastaan mystifioidaan kvantifioimattomiksi, meidän on vain uskottava niihin. Tämä voi olla mielekästäkin, jos niihin uskotaan, ne saattavat myös toteutua. Tällöin ne eivät realisoitu itse asiassa integraation seurauksena vaan pikemmin sen joukkohysterian vuoksi, jonka integraatio vain laukaisee. Euroopan viime vuosien voimakas investointiboomi voi olla seurausta tästä. GNP huomauttaa myös, että integraation edut eivät ainakaan Pohjoismaissa tule jakautumaan tasaisesti. Palkkaerot tulevat kasvamaan ja sosiaaliturvaa on heikennettävä. Tälle ei voida mitään, se tapahtuisi joka tapauksessa. GNP katsoo maailmaa ikään kuin vielä syntymättömän keskimääräisen (maailman-)kansalaisen näkökulmasta, jolle maailma integraation seurauksena syntymähetkellä näyttää paremmalta kuin nykymaailma. Lausumattomana oletuksena tällöin on, että kansalaisen syntymäolosuhteilla ei ole merkitystä hänen tulevalle kehitykselleen. Onkohan näin? Jos integraatiolle kerran tulisi löytää joku selitys, niin samoin varmasti tulisi löytää joku selitys sille, miksi kaikki tuloja ja varallisuutta tasaavat toimenpiteet on aikoinaan otettu käyttöön. Niitä ei voine pitää pelkästään ilmauksena kollektiivisesta irrationalisuudesta, joten eiköhän niihin taas 20 vuoden kuluttua turvaututa.

Jos integraatio on GNP:lle vain sivujuoni, on se *Pikajuna Brysseliin* -teoksen (PB) kirjoittajille varsinainen mörkö. Aivan kuten GNP:ssä se on tavallaan jotakin, jota ei saa kiinni, mutta pelkoa se herättää. BP:n tekijöiden olisi ehkä ollut hyvä miettiä GNP:n tavoin, mikä integraatiossa on pelkkää savuverhoa ja mikä siinä on todella sellaista, joka

on tuomassa talouteen ja yhteiskuntaan todella uut- ta sen lisäksi, mikä markkinatalouden kehityksen myötä muutenkin olisi ollut tulemassa. Tällöin he olisivat kyenneet selkeämmin etsimään vaihtoehtoisia kehitysmalleja kuin kirjassa nyt on esitelty. PB:n kysymyksenasettelut eivät kuitenkaan ole naiiveja. Kirjoittajat ottavat esille julkisuudessa esitettyjä väitteitä yhdentymisen siunauskellisuudesta Suomelle ja tarkastelevat niitä kriittisesti. Näkökulma on tietysti rajoittunut siksi, että yhdentymisen etuja esittelevät eivät ole voineet vedota mihinkään tutkimuksiin ja niinpä he ovat usein jääneet hieman lapsellisen vakuuttelun ja pelottelun tasolle (kuten hallitus integraatioselonteossaan). Usein myös vasta-argumentit ovat samalla tasolla. *Anu Kantolan* artikkelissa esimerkiksi yhtäältä valitetaan talouspolitiikan keskittymistä integraation vuoksi palvelemaan puhtaasti kilpailukyvyn (-kykymme) ylläpitoa, mutta samalla hän valittaa, että integraatio vie Suomelta mahdollisuuden käyttää valuuttaturssipolitiikkaa kotimaisen tuotannon tukemiseksi. Integraatio on pahasta, kaikessa.

Samanlainen kaksijakoisuus vaivaa useimpia kirjan artikkeleita, joissa käsitellään yhdentymisen ja kansallisen itsenäisyyden välistä yhteyttä. Tekijät eivät kysy, mihin itsenäistä suhdannepolitiikkaa voidaan käyttää maailmassa, jossa Suomikin on läheisesti kytkettyyn muihin maihin täysin riippumatta siitä, miten yhdentymisneuvotteluissa käy. Vai onko relevantti vaihtoehto täydellinen eristäytyminen? Useat kirjoittajat ovat huolissaan kansallisen kulttuurin häviämisestä. Niinpä huolestuneita ollaan esimerkiksi siitä, että suomalaiset kehuvat Suomea Euroopan Japaniksi tai Amerikaksi ja todetaan, että englantilaiset ja ranskalaiset eivät tällaiseen sortuisi. Mutta eivätkö Englanti ja Ranska ole olleet mukana Euroopan taloudellisessa yhdentymisessä paljon kauemmin ja syvemmin kuin Suomi? Ehkä suomalaisen kulttuurin omaleimaisin piirre onkin juuri joidenkin supertähtien seuraaminen. Ei kai mikään muu voi selittää sitä, että joku yritys ylpeilee julkisuudessa sillä, että koko johtoportaalalle on ostettu yhtenäiset golf-asut?

Kriittisten kysymysten metodi on vain alku vaihtoehtojen etsimiselle, eikä se voi johtaa kovinkaan pitkälle. *Anssi Vaittinen* toteaa, että suurin osa ympäristöongelmista on luonteeltaan kansainvälisiä, koska saasteet kulkeutuvat maasta toiseen. Tämän jälkeen hän tarkastelee EY:n tapaa hoitaa ympäristökysymyksiä ja havaitsee, että EY on ollut ympäristövihamielisin osapuoli lähes kaikissa kansainvälisissä neuvotteluissa. Lisäksi EY tekee hankaksi *kansallisen* EY:n normeja tiukemman ympä-

ristöpolitiikan harjoittamisen. Vaittinen päätyykin kritisoimaan EY:tä kansallisen politiikan rajoittamisesta huomaamatta, että kansallisella politiikalla ei voida hoitaa kansainvälisiä ympäristöongelmia muten kuin ääritapauksissa. Jos EY:n järjestelmä ei toimi hyvin, niin mikä *kansainvälinen* (ja siis määrätelmän mukaan yhdentynyt) päätöksentekojärjestelmä sitten olisi parempi? Miten tällaiseen järjestelmään päästäisiin?

Yksi syy, miksi vaihtoehtoisia ratkaisuja ei PB:ssä ole kyetty etsimään, on varmasti marxilaisen tutkimusperinteen häviäminen ilman että tilalle olisi tullut muuta kuin vihreä *näkökulma*. *Visa Heinonen* antaa hyvän kuvan siitä, kuinka 1970-luvun alun yhdentymiskritiikissä yhdentymisen vaaroja ja vaihtoehtoja kartoitettiin ajan hengen mukaisessa marxilaisessa keskustelussa. Vaihtoehdot tosin löytyivät tuolloin varsin läheltä, kotimaisen tuotannon suojelemisesta kauppapoliittisin keinoin ja idänkaupan laajentamisesta, eli *status quon* marginaalisesta parantamisesta. Nyt nämä vaihtoehdot eivät tarjoa suurta innoitusta. Reaalisosialismin poliittinen ja taloudellinen kurssi on ehkä liiallisestikin rajoittanut vaihtoehtojen etsintää. Julkisessa keskustelussa on osin liian hätäisesti yhdistetty reaalisosialismin epäonnistuminen ja suunnittelun käytön mahdottomuus toisiinsa. Ehkä reaalisosialismin romahdus johtuikin sen poliittisesta järjestelmästä, romahduksen viivästyminen johtuikin siitä, että suunnittelutalous toimi sittenkin kohtuullisen hyvin annetuissa oloissa? Toisaalta saattaa hyvinkin olla niin, että suunnittelutalous aina väistämättä johtaa myös poliittiseen diktatuuriin, kuten *von Hayek* ja muut ovat esittäneet, mutta olisi syytä kyllä odottaa aiheesta lisää tutkimuksia. Joka tapauksessa jo *Rosa Luxemburg* kritisoi *Leniniä* ja bolshevikkeja siitä, että heidän poliittinen ohjelmansa johtaa poliittiseen diktatuuriin ja pakkovaltaan. Kyseessä lienee yksi kaikkien aikojen parhaiten onnistuneista taloustieteilijöiden tekemistä ennusteista.

»Vihreät» vaihtoehdot ovat toistaiseksi jääneet niin hämäräksi, että ne eivät voi tarjota pohjaa laajempien vaihtoehtojen kartoittamiseksi. Ehkä ne myös jäävät hämäräksi, mutta se ei välttämättä ole niiden heikkous. Liikkeessä, joka vain systemaattisesti kritisoi vallitsevaa järjestystä yhdestä näkökulmasta, ei ole sinällään mitään pahaa. Vallitsevan järjestyksen vastauksista kritiikkiin saattaa syntyä parempaa kuin yrityksistä rakentaa utopioita. Reformismin ongelmana on kuitenkin aina, että kukaan ei valvo, että tehdyt toimenpiteet ovat kokonaisuutena sopusoinnussa keskenään.

Talousjärjestelmä -keskustelun puuttuminen on kuitenkin melko hämmästyttävää. Taloustieteellinen keskustelu on 1970-luvun lopulta lähtien enenevässä määrin osoittanut, että vapaasti toimiva markkinatalous on monilta osin varsin puutteellisesti toimiva järjestelmä. On käynyt selväksi, että yritykset ovat »lyhytnäköisempiä» kuin niiden tulisi yhteiskunnan edun mukaisesti olla (*Shleifer* ja *Vishny* 1990) ja että ne tekevät päätöksiä liian hitaasti, eli ne eivät reagoi tarpeeksi nopeasti muutuneisiin olosuhteisiin (*Stiglitz* 1989). Esimerkiksi ympäristön hoidon kannalta nämä ovat tärkeitä näkökohtia. Tärkeiden innovaatioiden historia kertoo samasta: olemassaolevat yritykset ja yritysmaailma ovat harvoin hyväksyneet ne ilman pitkälistä viivytystä. Tästä huolimatta markkinatalous voi olla paras mahdollinen toteutettavissa oleva talousjärjestelmä, mutta sen huonoilta puolilta ei saa sulkea silmiä.

Olen itse taipuvainen hyväksymään GNP:n näkemyksen integraatiosta allavirtaavan taloudellisen vuon ideologisena verhona, mutta samalla olisin valmis katsomaan pidemmälle ja toteamaan, että markkinatalouden heikkoudet tulevat taas aikaa myöten esille. Muutaman vuosikymmenen päästä julkinen sääätely ja tulojen tasaaminen nostavat päätään, silloin globaalisti. Ehkä maailmantalouden nykyvaihe voitaisiin nähdä analogiana sille, mitä Englannissa tapahtui teollisen vallankumouksen

alussa. Tuolloin maaseudulla kaikki yhteismaat yksityistettiin ja muuttovirta kaupunkeihin teollisuuden palvelukseen alkoi. Marxin päivistä alkaen taloushistorioitsijat ovat keskustelleet kiivaasti siitä, johtiko yksityistäminen maaseudun ihmisten elintason laskuun (kuten Marx väitti) vai ei. Keskustelu käy yhä varsin kiihkeänä, eikä varmasti koskaan lopu. Ehkä nyt on käsillä samanlainen ilmiö, kansalliset taloudet »yksityistetään» ja ihmiset joutuvat markkinoiden vietäviksi. Keskustelun siitä, kasvaako hyvinvointi, olisi syytä alkaa nyt. Nämä kaksi kirjaa antavat oivallisen kuvan siitä, kuinka vähän tiedämme asioista, joista niin monet väittävät jotakin tietävänsä.

Pertti Haaparanta

Viitteet

- Baldwin R. (1989): The Growth Effect of 1992, Economic Policy 9, October 1989.*
- Kajaste I. (1990): The Impact of 1992 on Finnish Industry, Part I, Keskustelualoitteita No. 26, Valtiovarainministeriö, Kansantalousosasto.*
- Schleifer A. and R. Vishny (1990): Equilibrium Short Horizons of Investors and Firms, American Economic Review, vol. 80/2.*
- Stiglitz J. (1989): Incentives, Information, and Organizational Design, Empirica/Austrian Economic Papers, vol. 16/1.*